

11. Dokulil M. Tvoření slov v češtině. I. Teorie odvozování slov / Miloš Dokulil. – Praha : Nakl. Českosl. akad. věd. , 1962. – 264 s.
12. Doroszewski W. Kategorie słowotwórcze : Studia i szkice językoznawcze / Witold Doroszewski . – Warszawa : PWN, 1962. – 314 s.
13. Puzynina J. Transpozycja, mutacja, modyfikacja / J. Puzynina // Poradnik językowy. – 1978. – № 5. – S. 193–199.

ПРОЦЕСИ СЕМАНТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

ГОРОБЕЦЬ С. В.

Київський національний лінгвістичний університет

На сучасному етапі, коли англійська мова стає домінуючою мовою-донором, на перше місце серед запозичень з англійської мови в українську та російську мови вийшла семантична група, пов'язана з комп'ютерними технологіями. Усвідомлення лінгвістами Інтернет-простору як нової багатоаспектної галузі функціонування мови і пов'язане із цим залучення мови Мережі до особливого типу комунікативно-прагматичної діяльності, а також міжкультурний і міжнародний характер терміносистеми Інтернету, зумовлений новою парадигмою, визначає актуальність цієї роботи, метою якої є аналіз одного з аспектів розвитку комп'ютерної лексики в системі сучасної української та російської мов – її семантичної адаптації.

До особливостей семантичної адаптації іншомовних неологізмів на сучасному етапі мовного розвитку належать: а) прискорені темпи формування семантики нового запозичення; б) втягування чужомовного слова в загальні процеси, що відбуваються в лексичній системі мови-запозичувача. Як наслідок, у мові-реципієнті функціонують одиниці іншомовного походження різного ступеня асиміляції [4, с. 52]. При цьому важливим чинником для закріплення таких слів у системі мови-реципієнта є відсутність еквівалента. З входженням запозичуваного слова в синтагматичні і парадигматичні зв'язки з лексемами мови-реципієнта відбувається семантична переробка цього слова – поступове формування, уточнення, шліфування його лексичного значення, тобто пристосування цього іншомовного слова до семантичної структури мови-реципієнта. Активність протікання процесу варіювання змістового плану нових лексичних одиниць комп'ютерної субмови в українській і російській мовах характеризується спільними і відмінними рисами. На семантичній адаптації іншомовних неологізмів на межі тисячоліть позначається період мовної нестабільності, період активізації багатьох мовних процесів, зокрема семантичних, – нові слова активно долучаються до процесу метафоризації, семантичної деривації, детермінологізації, фразеологізації тощо.

Для початкового етапу функціонування іншомовного слова в мові-реципієнті характерна його однозначність (мономовність). Багатозначність розвивається згодом або шляхом семантичної деривації (полісемія поступово розвивається на

питомому ґрунті), або як результат вторинного запозичення. Умовою успішного семантичного освоєння слова є значущість його денотативного значення, його актуальність як номінативної одиниці. Так, широка сполучуваність слів *комп'ютер*, *Інтернет* як “ключових слів епохи” [4, с. 286] є свідченням їх значення для мовців, їх затребуваності в мовному середовищі, їх актуальності. Розширення сполучуваності неологізму в мові-реципієнті сприяє інтенсивному утворенню у нього нових значень як ознаки його укорінення в мові-реципієнті, з одного боку, з іншого – власне сполучуваність може пов'язуватись із зміною денотата у процесі його розвитку і вдосконалення.

Збіг семантичного обсягу запозиченого слова і його прототипу в мові-джерелі в межах одного значення кваліфікується як скопійоване значення слова-етимона. Навпаки, перетворення запозичуваного значення (у межах моносемії слова) засвідчує трансформацію слова-етимона. Скопійованим є, наприклад, значення українізованого / русифікованого слова *монітор* / *монитор* “пристрій комп'ютера, призначений для виводу на екран текстової та графічної інформації” [7, с. 687] з багатозначного англійського етимона *monitor*. Трансформації зазнало в мові-реципієнті англ. *smile* “посмішка”, пор. укр. / рос. *смайлик* – спеціальний набір символів, який служить для передачі різноманітних емоцій у процесі інтернет-спілкування; емотикон.

Оскільки комп'ютерна субмова складається з лексичних одиниць – найменувань запозичених з чужої культури реалій і предметів, які є єдиними позначеннями денотатів і на момент запозичення у мові-реципієнті не мають відповідників, то значення таких слів повністю копіюються, а мова поповнюється новою семантикою. Серед таких назв переважають конкретні іменники – назви предметів (*дискета*, *дисплей*, *картридж*, *комп'ютер*, *курсор*, *ламер*, *модем*, *монітор*, *ноутбук*, *флопі-диск* тощо) і номінації осіб (*хакер*, *лузер* і т. ін.), а також слова з термінологічним значенням (*байт*, *інтерфейс*, *піксель*, *сайт*, *спам*, *спамінг*, *файл* тощо).

Брак безеквівалентних слів літературної мови – “лексична лакуна” (термін І. А. Стерніна [5, с. 54]) створює сприятливі умови для переходу жаргонізму в літературну мову. Легкому проникненню комп'ютеризму *кліцять* / *кликать* в літературну мову замість словосполучення *клацнути* [щёлкнуть] *клавішею*, *клацнути* [щёлкнуть] *мишу* сприяла також звукова оболонка питомого дієслова *клікати* / *кликати*, напр.: *Дружина боїться моїх депресій. Вона рада, що я щось пишу, щось тут клікаю на комп'ютері* (Л. Костенко). У кодифікованій мові жаргонізми, як правило, зазнають семантичних змін – звичайно відбувається їх нейтралізація і розширення значення, напр.: *меседж* / *месидж* (первісно – про повідомлення, що отримується / надсилається електронною поштою): *Здивував месидж провладного кандидата* (Л. Костенко); *лузер* “невдаха”: *Право на суд своїх врагов получит только победитель. Сейчас мы в роли побеждённых, и нас судят как “лузеров”* (З газети).

Чимало запозичуваних іншомовних слів зазнають семантичних змін, які схематично можна окреслити в такий спосіб: полісемне слово (у мові-джерелі) → ЛСВ-моносема (у момент запозичення) → полісемне слово (у мові-реципієнті). Шляхи появи нових значень іншомовного слова:

1. Семантична деривація (метонімічні рушення, метафоричні переноси), напр., бінарна опозиція *софтвер* – *хартвер* “комп’ютерна програма, в якій реалізується алгоритм дій оператора ЕОМ, на противагу його конструкції, матеріальній частині – хартверу” [7, с. 1359], у новому, також термінологічному значенні в економічній сфері *софтвер* позначає організаційно-технічну думку на противагу фінансовим витратам, інвестиціям, тоді як *хартвер* означає матеріально-фінансові витрати, інвестиції, капітал. Цікаво, що в терміна інформатики *сканер*, який у сфері медицини позначає прилад для радіоізотопної діагностики, ВТССУМ це “медичне” значення фіксує першим, тоді як первісне “комп’ютерне” значення цього слова відсунуте на другий план [7, с. 1327].

Подібно до *сканера*, полісемне слово загальнонаукового поняття *віртуальний* “можливий; той, що може або має проявитися; умовний, гаданий” [7, с. 189; 9, с. 122], напр., *віртуальні частинки*, *віртуальні переміщення* (терміни фізики) [7, с. 189; 9, с. 122], *віртуальна температура* (метеорологічний термін) [9, с. 122] одержує наприкінці ХХ ст. ще одне спеціальне значення, яке належить до сфери інформатики – “уявний, реально не існуючий” [7, с. 189] та “створений засобами комп’ютерної графіки” [9, с. 122]. У первісному, загальнонауковому, значенні прикметник *віртуальний* синонімічний слову *потенційний* [4, с. 354], тоді як у новому (“комп’ютерному”) значенні прикметник *віртуальний* синонімічний словам *мережевий* (*віртуальний простір* – *мережевий простір*), *електронний* (*віртуальний магазин* – *електронний магазин*), *інтернет* – (*віртуальний світ* – *інтернет-світ*). У значенні “уявний, реально не існуючий” прикметник *віртуальний* уже не вміщається в рамки спеціальної, термінологічної лексики, і синонімами до нього виступають слова *штучний*, *вигаданий*, *ілюзорний*, *ірреальний* тощо. Пор. сполучуваність слова в непрофесійному значенні: *віртуальна держава*, *віртуальний світ*, *віртуальний літак*, *віртуальна наречена*, *віртуальний терорист*, *віртуальна країна*, *віртуальний центр* та ін. Отже, сучасне слово *віртуальний* поєднує в собі два протилежні змісти, зафіксовані лексикографічними джерелами: *віртуальний* “можливий; той, що може або повинен проявитися за певних умов” [7, с. 189; 9, с. 122] і *віртуальний* “уявний, реально не існуючий” [7, с. 189].

Енантіосемією характеризується також тлумачення слова *хакер* у [3, с. 126], де на першому місці подається значення “фахівець-комп’ютерник найвищого класу” і лише на другому відповідно до англ. *hack* “розбивати, ламати” – “той, хто самовільно входить в комп’ютерні програми, щоб отримати несанкціонований доступ до інформації або знищити її; комп’ютерний злодій”, пор. укр.: *А.Склярів прибув на конференцію хакерів у Лас-Вегасі* [ТБ, цит. за пр.: [3, с. 126]) і рос.: *От подготовки в рамках призывной службы бегают ещё одна армия – “продвинутых” хакеров и программистов, не желающих служить в Российской армии имени “Груз-200”, в то время когда президент “пашет” на себя, набивая карманы!* (3 газети).

2. Семантичне калькування. Лінгвістична значущість кальок полягає в збагаченні ними словникового запасу мови без втілення іноземної оболонки, а також у зближенні способу мислення двох народів та їхнього сприйняття

мовної картини світу [1, с. 100]; напр.: термін *хмара*, рос. *облако* (англ. *cloud*) в інформатиці означає модель забезпечення повсюдного і зручного мережевого доступу на вимогу до загального пулу конфігурованих обчислювальних ресурсів, мереж передавання даних, серверів, пристроїв зберігання даних тощо; використовується як метафора, заснована на зображенні Інтернету на діаграмі комп'ютерної мережі, або як образ складної інфраструктури, за якою приховані всі технічні деталі; *печиво*, рос. *печенье, печенька* (англ. *sukie, sukies*) – невеликий об'єм текстової інформації, що передається від веб-сервера до браузера, зберігається на комп'ютері користувача і надсилається назад при повторних відвідуваннях сайту; застосовується для збереження даних на боці користувача.

3. Вторинне запозичення. Результатом вторинного запозичення є термінологізація – поява термінологічного значення в загальноживаних словах: давніші запозичення, набувши нових спеціальних значень, уживаються в сучасній мові як терміни інформатики. Метонімічно набуті значення іншомовних неологізмів швидко стають узусними і фіксуються словниками, напр.: *адреса* “код, що визначає місце розміщення інформації в ЕОС” [7, с. 13], *меню* “інформаційний перелік можливих робіт чи програм у системі, що виводиться зазвичай на екран комп'ютера або телевізора” [10, с. 377; 7, с. 659], *пароль* “у системах обробки інформації – секретна послідовність символів, яку користувач вводить у систему” [7, с. 889] і под.; пор. також запозичення з різних мов (первісне, матеріальне, з однієї мови, а нове значення – з іншої): *команда* “наказ” з нім. *Komando* і вторинне *команда* “спеціальний код (вказівка, інструкція), що записаний на машинній мові даної ЕОМ і визначає її дії при певній операції в обчислювальному процесі” [9, с. 309] (з англ. *command*), *пароль* (військ.) – з німецької мови і *пароль* (комп.) – з англійської. Результатом вторинного запозичення може бути й омонімія, напр., вторинні запозичення слова *пілот* “пробний випуск чого-н.” і *пілот* “мережевий фільтр” стосовно один одного і стосовно живого предмета – омоніми.

Свідченням гармонійного вбудовування іншомовного слова в нову мовну систему, яка функціонує за своїми законами, є процес семантико-граматичних змін, що з цим словом відбуваються. До різних лексико-граматичних розрядів можуть належати лексико-семантичні варіанти одного полісемічного слова. Ці відносини схематично можна зобразити у такий спосіб:

– “конкретне” → “абстрактне”: *комп'ютер* “електронно-обчислювальна машина; ЕОМ” і в переносному значенні: Спираючись на власні спостереження, я змушений визнати існування іншого світу, в який вливається все нинішнє, аби продовжити там існування відповідно до програми, закладеної невідомим творцем цього своєрідного “*комп'ютера*” (З журналу);

– “абстрактне” → “збірне”: *Інтернет* “зв'язок через всесвітню комп'ютерну мережу”, “всесвітня асоціація комп'ютерних мереж, інтегрована мережева “павутина”, яка складається з різних комунікативних мереж, об'єднаних у єдину логічну архітектуру” [8, с. 501] і *інтернет* “всесвітня інформаційна комп'ютерна сітка, що об'єднує велику кількість некомерційних комп'ютерних сіток і комп'ютерів, які обмінюються інформацією один з одним” (9, с. 267),

напр.: *Це вже покоління, яке слухає музику індастріал і абстрактне техно, і вся його культурна інформація з інтернету* (Л. Костенко);

– “абстрактне” → “конкретне”: *інформатика* “науковий напрям, що займається вивченням законів, методів і способів накопичення, опрацювання і передавання інформації за допомогою комп’ютера та інших технічних засобів” (3, с. 51) та *інформатика* “дисципліни, які вивчають різні аспекти використання і розробки комп’ютерів” [3, с. 51; 7, с. 503; 9, с. 269];

– “збірне” → “конкретне”: *інтерфейс* “сукупність апаратних і програмних засобів, що забезпечують взаємодію різних функціональних блоків певної системи (наприклад, пристроїв комп’ютера)” [3, с. 50; 7, с. 502; 9, с. 268] та *інтерфейс* “засіб узгодження чогось із чимось” (3, с. 50), “межа між двома функціональними пристроями, що визначається своїми функціональними характеристиками, загальними механічними характеристиками сполучення, характеристиками сигналів обміну та ін.” [7, с. 502];

– “власне” → “загальне”: *вінчестер* – первісно “назва магазинних, а пізніше і автоматичних гвинтівок” [11, с. 132] (за прізвиськом засновника американської фірми стрілецької зброї О. Ф. Вінчестера), потім – “пристрій пам’яті комп’ютера у вигляді твердого магнітного диска” [11, с. 132]. Утворення нових лексико-семантичних варіантів шляхом метафоричного перенесення “назва особи → назва предмета” характерна для англійської мови, звідки вони активно запозичаються у слов’янські мови, зокрема в українську і російську, наприклад: *компілятор* “програма компіляції; системна програма, що здійснює трансляцію всієї вихідної програми у машину” [6, с. 561], *навігатор* “програма, яка дає змогу проглядати на дисплеї комп’ютера інформацію з комп’ютерної мережі” (10), *комунікатор* “електронний пристрій, що поєднує функції комп’ютера і стільникового телефону” [9, с. 313].

Синонімічна система мови-реципієнта може поповнюватися також одночасно запозиченими новими синонімічними парами: *смайлик* (з англ. *smiles*) – *емотикон* (з англ. *emoticons* < *emotional icons*), або рядами, напр.: *постмастер* – *серфер* – *ламер* “комп’ютерний непрофесіонал”.

Свідченням повноцінного функціонування іншомовного неологізму в мові-реципієнті (поряд зі словотвірною активністю і здатністю до розвитку полісемії) є його активне вживання у складі фразеологізмів: семантика нового слова як компонента стійкого словосполучення породжує нову семантику. Простежуються такі основні способи фразеологічної деривації з неологізмами зі сфери комп’ютерних технологій: а) переосмислення вільного словосполучення: *відформатувати диск* “побити”, *прокрутити диск* “розвідати щось” (8); б) заміна одного з компонентів старого фразеологізму: *не голова, а комп’ютер* – пор. *не голова, а стіл знахідок*.

Трапляються несподівані, незвичні в плані вираження фразеологізми, які створені без зрадка, особливо в субстандарті, оскільки тут несподівано перетворюється саме слово, омонімічно збігаючись з наявним словом у мові-запозичувачі. Скажімо, цілком природно сприймається вислів *написати імейл*, але абсурдно виглядає заміна останнього на ігрову трансформацію англ. *e-mail* – *написати мило*, хоч такий вислів зустрічається вже навіть

у друкованих текстах, пор.: *Подзвонити їм на мобільник чи написати по милу* (З газети).

Прискорені темпи протікання мовних процесів на межі тисячоліть усе ж дають змогу виділити кілька адаптаційних станів іншомовних неологізмів: 1) семантичне освоєння іншомовного неологізму; 2) стадія семантизації (наповнення конкретним змістом нової звукової оболонки); 3) семантична деривація: наповнення семантичної структури новим значенням (значеннями), розширення сфери вживання слова.

До особливостей семантичного освоєння іншомовної лексики зі сфери комп'ютерних технологій належать: інтернаціоналізація лексики, термінологізація (поява термінологічного значення у слів загальноновживаної лексики, спеціалізація значення іншомовного слова порівняно з його еквівалентом, диференціація значень усередині низки слів близької семантики, розширення сфери терміновживання, детермінологізація, перехід і освоєння в літературній мові іншомовних слів із субстандарту. Подальша інтелектуалізація лексики і тенденція до демократизації мови загалом сприяють появі однослівних і складних номінацій для обслуговування різних стилів, жанрів і сфер спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володарская Э. Ф. Заимствование как отражение русско-английских контактов / Э. Ф. Володарская // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 2002. – № 4. – С. 96–118.
2. Захаров В. С. Неологизмы типа “хакер” как альтернативные обозначения непрофессионалов в компьютерной субкультуре / В. С. Захаров // Слово в словаре и дискурсе. – М. : Элпис, 2006. – С. 237–243.
3. Мазурик Д. В. Нове в українській лексиці : Словник-довідник / Данута Володимирівна Мазурик. – Л. : Світ, 2002. – 130 с.
4. Маринова Е. В. Иноязычные слова в русской речи конца XX – начала XXI в. : проблемы освоения и функционирования : [монография] / Елена Вячеславовна Маринова. – М. : Элпис, 2008. – 494 с.
5. Стернин И. А. Общественные процессы и развитие современного русского языка. Очерк изменений в русском языке конца XX века / Иосиф Абрамович Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 94 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

6. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / [под ред. А. Н. Баранова, Д. О. Добровольского]. – М. : Институт русского языка имени В. В. Виноградова РАН, 2001. – 640 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
8. Заимствования в русском субстандарте : Словарь. Англицизмы / [сост. Х. Вальтер, О. Вовк, А. Зумп]. – М. : ИТИ Технологии, 2004. – 416 с.
9. Сучасний словник іншомовних слів / [уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 790 с.

10. Толковый словарь русского языка начала XXI в. Актуальная лексика / [под. ред. Г. Н. Складерской]. – М. : Эксмо, 2006. – 1136 с.
11. Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения / [под. ред. Г. Н. Складерской]. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 704 с.

ЗМІНИ У ФУНКЦІОНАЛЬНІЙ СЕМАНТИЦІ БАНКІВСЬКИХ НОМІНАЦІЙ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

ГРОШКО Т. В.

Буковинський державний фінансово-економічний університет

Функціональна семантика банківських номінацій – структуротвірний елемент публіцистичного дискурсу. Проте ці номінації неоднорідні як за своєю будовою і семантикою, так і за функціями у дискурсі. З комунікативного боку на увагу заслуговують особливості номінації, пов'язані з його призначенням повідомляти нову інформацію.

Друга половина XX – початок XXI століття в лінгвістиці характеризується інтенсивним дослідженням проблем номінації, зокрема у працях Д. Фівегера, Є. С. Азнаурової, Н. Д. Арутюнової, А. А. Уфимцевої, В. Г. Гака, Г. В. Колшанського, О. С. Кубрякової, В. М. Телії, Н. М. Старцевої, І. М. Микитюк, С. В. Шепітько, Н. О. Труфанової, А. Е. Левицького, В. В. Левицького.

Публіцистичний дискурс у нашому дослідженні тематично маркований, він виконує функцію формування масової свідомості, впливу на неї через добір банківської інформації. У ньому втілюється емоційний тип мислення, якому властиві мовні форми експресивності та емоційності, залучення елементів інших функціональних стилів для досягнення публіцистичного ефекту. Добір і використання мовних засобів у публіцистичному дискурсі, тематично маркованому банківськими номінаціями, підпорядковується двом вимогам: забезпеченню логічного та емоційного впливу висловлювання.

Публіцистичний дискурс (тематично маркований) у нашому розумінні – письмовий суспільний документ, сфокусований на реальному світі, його актуальності, референції, актуальності, відповідальності та надійності. Він відрізняється від інших типів дискурсу інтерпретацією категорії правдивості, актуальності, об'єктивності. Публіцистичний дискурс виходить за рамки тексту, його мета – бути надійним та об'єктивним лінгвальним віддзеркаленням екстралінгвальних подій. Основна функція банківських номінацій у публіцистичному дискурсі – комунікативна.

Для проведення дослідження функціонування концепту “**BANK**” у публіцистичному дискурсі було використано тематично марковані тексти із газет “The New York Times”, “GTR Newspapers”, “Wall Street Journal”, “Investor’s Business Daily”, “Financial Times” загальним обсягом 351 550 слововживань.